

APROXIMACIÓ A LES INTERVENCIIONS EDUCATIVES EN EL TEMPS LLIURE

PERE SOLER i MASÓ

Universitat de Girona

1. INTRODUCCIÓ

La dècada dels 90 es presenta com una dècada amb interessants canvis dins el món educatiu pel que fa a Catalunya i a l'Estat Espanyol. D'una banda, la implantació de la Llei d'Ordenació General del Sistema Educatiu motiva una gran quantitat de recerques i reflexions a l'entorn de l'educació i de les funcions que aquesta ha d'exercir. D'altra banda cal considerar els Nous Plans d'Estudis Universitaris, en especial, els relacionats amb el món de l'educació. Els anys noranta prometen ser uns anys d'importants innovacions en el terreny educatiu.

Una de les transformacions que l'educació està experimentant és l'obertura d'àmbits i camps d'intervenció. L'escola ha deixat de ser l'únic centre de preocupació de la reflexió educativa i tal com apuntaven ja Coombs, Faure i d'altres autors en els anys 60, l'educació no formal està obrint dia rera dia noves perspectives d'intervenció educativa. En el fons, el que també està canviant és el mateix concepte d'educació, ampliant el seu abast i obrint el seu discurs al camp del social i el cultural, de manera que el lleure es va configurant també com un espai de preocupació educativa.

Dins el conjunt de novetats apuntades, pel que fa als nous plans d'estudi d'educació s'ha definit la figura del Diplomant en Educació Social. Figura que a través dels diferents àmbits d'intervenció¹ ajudarà potser a definir d'alguna manera l'educador professional en el temps lliure.

El Lleure és vist com un important espai de la vida dels individus en el que la manipulació és fàcil. La indústria del consum ha estat i és el gran exemple d'aquesta afirmació. D'altra banda, el fet que siguin la infància i la joventut els que rebin una oferta consumista més gran no és casual. És el sector d'edat en què coincideixen dos factors importantíssims: disposa d'un temps lliure considerable i es troba en una edat òptima per adquirir hàbits, aprenentatges i forjar d'aquesta manera la personalitat adulta. És per tant, un sector de població fàcil per a la manipulació i l'adoctrinament. No cal fer gaire memòria per recordar en la nostra història experiències d'aquest tipus en l'educació en el temps lliure. Cal afegir també (Sánchez; 1989:667-681) que la caiguda dels valors en la societat actual i la pèrdua d'identitat personal fan que els joves actuals experimentin una gran dificultat en trobar la referència vers la qual orientar els seus interessos i inquietuds.²

1. Es parla d'educació especialitzada, d'animació socio-cultural i d'educació permanent.

2. Actualment ja no és el jove que vol pertànyer al món adult, sinó que és l'adult que encara vol semblar i aparentar jove. La moda social, afavorida pel consumisme, exalta el "nou" i l'"actual" com a valors socials i presents. Això contribueix a rebutjar el "vell" i "antiquat", com a valors no agradables. D'aquesta manera, la "joventut", el "jove" és vist com a cosa positiva i desitjable.

L'educació pot aprofitar la flexibilitat i llibertat del temps lliure per aportar elements de renovació al mateix món educatiu. En la història s'han donat importants exemples de renovació pedagògica impulsats a partir d'experiències viscudes en activitats d'educació en el lleure que posteriorment s'han incorporat a l'escola o a altres instàncies educatives.

La pedagogia actual, té un repte interessant si sap aportar quelcom al debat de l'Animació i l'Educació en el Lleure.

2. L'EDUCACIÓ EN EL LLEURE I LES SEVES FINALITATS

L'Educació en el Lleure està estretament lligada a altres conceptes com la Pedagogia del Lleure o l'Animació socio-cultural. El propòsit del present treball és una breu anàlisi de l'abast del concepte d'educació en el temps lliure, per tal d'adonar-nos de les possibilitats d'intervenció educativa que s'ofereixen en aquest sentit.

M. Miranda (1975:43) ja a mitjans dels anys setanta havia redactat algunes finalitats educatives configuradores de certa especificitat en les intervencions educatives en el lleure. La responsabilitat, la creativitat, la sociabilitat i l'esperit crític que aquest tipus de relació i intervencions proporcionen eren els aspectes més característics.

Actualment aquesta posició es veu reforçada per aquells autors que manifesten que en aquestes intervencions en el temps lliure no hi ha especificitat pròpia i que sols es parla d'educació en el ple sentit de la paraula:

"L'educació en el temps lliure no és més que l'educació en el més ampli sentit del terme, desenvolupada des dels següents paràmetres: Opció lliure, vivència de grup, responsabilitat i implicació personal, comunicació interpersonal, interpel·lació i experimentació de la realitat, autonomia personal." (Viche.; 1989:24).

Juntament a aquests autors cal afegir els que defensen sobretot la univocitat del procés educatiu rebutjant les manifestacions parcials i sectorials del mateix concepte (Franch; 1985:25).³

D'altres autors que prefereixen entendre el concepte de manera diferent. Tal és el cas de M^a. U. Gallego que entén que:

"La finalitat essencial de l'educació en el temps lliure és orientar a l'home perquè sigui cada vegada més lliure a l'hora d'elegir, organitzar i realitzar els seus ocis sense que es deixi arrossegar per la societat i sigui aquesta la que li imposi els seus." (Gallego; 1987:102).

Aquestes definicions porten a formular-nos algunes qüestions: L'educació en el temps lliure no té cap finalitat o objectiu específic? El lleure només delimita un marc temporal, un espai de temps en el que té lloc el procés educatiu, o implica quelcom més al parlar d'educació?

Les finalitats de l'educació en el lleure poden abastar un camp més o menys ampli en funció de la connotació que atorguem al mateix concepte.

Les aportacions dels autors són sovint representatives d'unes finalitats generals, genèriques i pròpies d'una concepció d'educació integral:

"...les finalitats de l'educació en el temps lliure han de ser:

a) Potenciar la capacitat d'autodescobriment, relació amb els demés i harmonia amb la natura.

3. En paraules del mateix autor: "...renegaria de plantejaments que contemplessin una 'educació per al lleure' i, encara, una educació específica que pugui produir-se des del lleure. En canvi, pensaria que en les situacions de lleure poden fer-se, amb una intensitat especial, determinades aportacions als nois -aportacions que també s'efectuen des d'altres àmbits, per bé que no pas amb la mateixa intensitat".

- b) Oferir els elements que configuren en el subjecte un home de futur, capaç de transformar el seu medi.
- c) Possibilitar la relació interpersonal, comunicació espontània i profunda.
- d) Sensibilitzar a unes relacions humanes fonamentades en el respecte alliberador i creatiu." (Viche; 1989:25).

Ens adonem que el concepte pot amagar finalitats educatives que potser caldria matisar. Pensem que l'educació en el lleure pot ser:

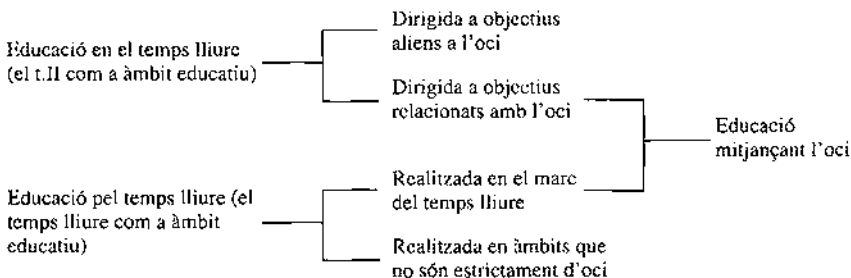
- Entesa com una educació en l'ampli sentit del terme, sense cap tipus d'especificitat educativa. Sols amb el marc del temps lliure com element diferencial.
- Entesa com una educació que es caracteritza per la presència i vivència amb que es treballen uns valors concrets que configuren l'especificitat educativa d'aquestes intervencions.
- Entesa com la intervenció educativa que es caracteritza per la finalitat d'educar pel temps lliure. (El temps lliure com a objectiu educatiu).

Cada una d'aquestes tres interpretacions posa l'accent en un sector més reduït de l'educació. A partir d'aquesta possible graduació, el nivell màxim d'especificitat en l'educació en el lleure el trobaríem en els plantejaments que ens portarien a parlar d'educació en el temps lliure i pel temps lliure⁴. J. M^a. Puig i J. Trilla anomenen a aquestes intervencions educatives en el lleure com "educació mitjançant l'oci"⁵ (1985:63).

És en aquest sector concret d'intervencions educatives en el lleure on creiem que el concepte adquireix pel sentit. Des d'aquest temps lliure com objectiu educatiu es pot també afavorir una educació pel temps total. Precisament és J. Colomer qui manifesta que sols es tracta de:

"...promoure la capacitat de fer un ús més personalitzador del temps lliure. Això vol dir, educar en la capacitat d'iniciativa, de consciència dels propis interessos, de vida i treball en grup, de planejament i regulació de les pròpies accions, ...com a condicions necessàries per a fer un ús positiu i enriquidor del temps lliure. (...) Comporta la capacitat d'un ús personalitzador del temps total.(...) És una praxi educativa els efectes de la qual van més enllà d'aquest marc temporal i abasten el temps total."(Colomer; 1990:264).

4. Es pot dir que pel sol fet de fer educació en el temps lliure s'educa també pel temps lliure. Personalment qüestionem aquesta idea i pensem que hi poden haver intervencions educatives en el lleure que simplement omplin el temps de lleure sense educar al subjecte per a un aprofitament enriquidor i personal dels propis espais de temps lliure a partir dels interessos més particulars. No necessàriament tota intervenció educativa en el temps lliure ha d'educar pel temps lliure ja que sinó, pel mateix raonament, hauríem d'admetre que les intervencions educatives de centres no formals com ara les auto-escoles, les escoles d'idiomes, escoles d'informàtica, de cant, de ballet, i tot un conjunt d'intervencions, cursos i cursets que s'ofereixen en els espais de lleure dels subjectes estan fent educació pel temps lliure i probablement molts d'aquests centres no s'han ni plantejat aquesta possibilitat.
5. L'esquematzació que els autors ens presenten és prou interessant:

Algunes de les directrius de com treballar aquesta educació “mitjançant” el temps lliure han estat apuntades (Puig-Trilla; 1985; 64-68). Cal ressaltar, donada la importància que el marc temporal “temps lliure” atorga a la intervenció, la autonomia en el què i en el com de l’activitat. El respecte als interessos i iniciatives dels subjectes ha d’ésser norma d’actuació. L’autodeterminació com a valor formatiu essencial.

Intentarem aprofundir en les diferents intervencions educatives que des del temps lliure es realitzen per tal de constatar quines intervencions educatives s’amaguen darrera el concepte teòric.

3. POSSIBILITATS D'INTERVENCIÓ EDUCATIVA EN EL LLEURE

Partint de la classificació que Ph. Coombs estableix entre educació en formal, no formal i informal (Coombs; 1968) i que es veu reforçada per altres autors (La Belle; 1982), es proposa la següent classificació d’entre les diferents possibilitats d’intervencions educatives en el lleure.

3.1. Des del punt de vista estructural:

En l’ampli sentit de terme, es troben processos d’educació en el lleure tant dins com fora del sistema educatiu graduat i jerarquitzat. En aquest sentit, cal distingir:

a) Intervencions educatives en el lleure *dins el sistema educatiu*. Les trobem en el possible tractament o inclusió de l’educació en el temps lliure dins el mateix currículum escolar. Ja sigui com a matèria a oferir o com a dimensió a tractar a partir d’experiències formatives.

Cal contemplar la possibilitat que l’escola assumeixi manifestament la necessitat de formar als alumnes en una educació pel lleure. Existeixen autors que reclamen obertament aquesta possibilitat (Trigo; 1992). D’altra banda, es dona també una educació en el temps lliure des de l’escola, encara que de manera més difusa a través de les experiències, ja siguin dins el programa escolar o extra-curricularment, que es proporcionen amb les colònies escolars, visites a granjes escolars, escoltes de natura... En aquest segon cas s’està proposant, des d’un espai que no és pròpiament de temps lliure, la vivència d’activitats de temps lliure. J. Franch afirma que aquestes activitats no poden gaudir de les mateixes connotacions que les realitzades en el temps lliure (1985:27). Ens trobaríem davant de possibles hibridacions d’educació en l’estricta temps lliure, en aquest cas, es tractaria d’una “esplaització de l’escola”.

b) Intervencions educatives en el lleure *fora del sistema educatiu*. Conformen la dimensió més pròpia de l’educació en el temps lliure. Fora del sistema educatiu graduat i jerarquitzat, malgrat la dimensió no formal permet mantenir un sistematisme i una intencionalitat educativa possibilitant una clara intervenció educadora.

3.2. Des del punt de vista metodològic:

Cal parlar d’intervencions educatives en el lleure amb metodologies:

a) *Formals*: És el cas de les intervencions educatives que tenen lloc durant el

temps lliure dels subjectes⁶ i al llarg de les quals es donen formes de treball equivalents a les escolars. Podem parlar així de l'assistència a determinats cursos (música, dansa, cant, aprenentatge d'esports...) o fins i tot, podríem arribar a considerar en part, algunes de les colònies i activitats d'estiu que cada cop més dediquen part del seu horari a l'aprenentatge de noves llengües o al repàs de matèries escolars.

b) No formals: Aquestes intervencions educatives en el lleure són les que, mantenint el grau de llibertat i opcionalitat, no desenvolupen metodologies pròpies de la realitat escolar. Això pot significar en la majoria dels casos la desaparició de l'espai físic de l'aula. Apareix així la vivència a l'aire lliure, l'eliminació del control i la normativitat existent en la situació escolar, l'elecció del grau de participació o implicació en la tasca a realitzar, la potenciació d'altres aspectes propis de l'educació i no tant de la instrucció,... De totes maneres, no s'oblida ni el sistematisme ni la intencionalitat en l'acció educativa i se segueix partint d'objectius prèviament explicitats, treballant-se sovint a partir del que s'ha anomenat "pedagogia del projecte" (Colomer; 1990:265-268).

Podem parlar en aquest cas de l'esplai i l'esbarjo de les persones, especialment per infants i joves i, darrerament, també per a la tercera edat. És també el lloc de l'escoltisme, les colònies de vacances, els campaments, els casals, les rutes, els camps de treball, les estades, els intercanvis, els grups d'esplai... També s'hi poden incloure en aquest sector, altres intervencions i activitats com ara les pròpies de les ludoteques i, en alguns casos puntuals, la intervenció d'alguns equipaments socio-culturals que centra la seva acció en un clar projecte educatiu.

c) Informals: La intervenció educativa en aquest cas té lloc de manera difusa, poc estructurada, sense objectius clarament explicitats i, en alguns casos, sense intencionalitat educativa. Cal dir, que en el conjunt d'intervencions educatives formals i no formals en el lleure s'hi donen sempre intervencions o accions educatives informals.

Com a exemples més propis d'aquesta metodologia d'intervenció hi trobaríem algunes programacions de la televisió, alguns films, els llibres, els còmics... i des d'una altra perspectiva (Calvo; 1984:38-41) s'inclourien en aquesta classificació la tertúlia i els jocs sempre que no parteixin d'una clara intencionalitat educativa. Cal afegir-hi també les intervencions d'alguns equipaments i grups socials que, malgrat no estar pensats com a centres o grups educatius específicament, acompleixen amb la seva tasca una acció educadora important. Aquest pot ser el cas de determinats equipaments socials i culturals com ara Centres Cívics, Ateneus, Clubs de Jubilats... S'hi afegixen a més, una llarga llista que enumeraria l'important teixit associatiu existent a casa nostra: Centres Excursionistes, Grups Esportius, Associacions especialitzades en diferents àmbits i temes, etc. En definitiva, aquest entramat format per equipaments i grups de persones fa que avui dia es parli de ciutats educadores.

Malgrat aquesta diferenciació conceptual, en realitat les intervencions educatives contenen fàcilment metodologies formals, no formals i informals. En el cas de l'educació en el lleure un exemple clar poden ser les colònies d'aprenentatge d'un idioma

6. La dificultat en aquest cas, la trobem en el fet de destriar quines són les intervencions educatives que es realitzen vertaderament dins el temps lliure de les persones, més que no pas, quines d'aquestes es poden catalogar metodològicament com a formals. El criteri a seguir per delimitar quines són les activitats que poden catalogar-se com activitats de temps lliure, pensem que no pot ser acotador de cap tipus d'activitat, més aviat creiem que ha de delimitar unes condicions temporals mínimes que portin en cada cas, a partir de la situació del subjecte, a destriar unes activitats o altres.

estranger. Aquestes durant unes hores al dia, ofereixen classes totalment formals i escolars. La resta d'hores del dia, els participants conviuen en un ambient de vacances i activitats lúdiques a l'igual que les colònies d'esplai en les que l'element formal no hi és present. Finalment, la convivència i la quotidianitat proporcionen infinitat de situacions en les que l'educació informal enriqueix la intervenció prevista inicialment.

La majoria de les reflexions sobre l'educació en el lleure deixen de banda la reflexió que es pot fer des de l'àmbit formal, especialment en el sentit estructural. La institució escolar no ha abordat massa seriosament aquest tema. Si l'objectiu de l'escola és l'educació integral dels individus hauria de contemplar també l'educació pel temps lliure entesa en el sentit d'educar a les persones per l'òptima utilització d'aquest temps de manera creativa i autònoma. Això té ple sentit en el món actual dominat pels mitjans de comunicació de masses que amb el seu gran poder de convocatòria fomenten que el temps lliure es visqui sense profunditat, sense interès tècnic ni científic, ni artístic,... Cal pensar que en tant que aquesta possibilitat educativa no sigui assumida per l'escola no tenim dret a queixar-nos del comportament dels joves durant el seu temps lliure. Cal fomentar recerques en la línia de veure com es pot treballar l'educació en el lleure en l'escola actual. Potser a partir dels objectius transversals generals de l'educació obligatòria?

4. ANÀLISI D'INTERVENCIONS EDUCATIVES RELACIONADES AMB EL LLEURE

4.1. L'Animació Sòcio-cultural

L'Animació Sòcio-cultural (ASC) és un concepte relativament vell a França d'on hem importat bona part de la metodologia. La seva aparició ve donada per la nova crisi urbana que ha provocat el creixement accelerat, la concentració de grans masses sense equipaments culturals i sense teixit associatiu. A l'Estat Espanyol neix en la dècada dels 60, encara que els seus antecedents són més llunyans.⁷

En aquesta ocasió ens interessa aquest terme en la mesura que pot aportar llum sobre el concepte d'Educació en el Lleure. L'animació Sòcio-cultural com a metodologia d'intervenció pot abastar un important sector d'intervencions educatives –animació sòcio-educativa–. D'altra banda i pel que fa a aquest concepte hi ha una reconeguda manca de delimitació conceptual i ambigüitat de criteris. Per tant, pel que fa a l'ASC em remeto a les moltes definicions i bibliografia existent.⁸

7. Pel que fa a la història de l'Animació Sòcio-cultural (ASC) M. VICHE té un interessant capítol al respecte (1989:41-63) apuntes els antecedents i orígens a Espanya. C. GÓMEZ proposa un emmarc històric, sociològic i antropològic del concepte d'ASC (1988:11-32). C. ARMENGOL (1988:33-50) tracta també els antecedents de l'ASC. Per la seva banda, M. J. AGUILAR presenta una visió diferent del procés històric que ha seguit l'evolució del concepte d'ASC al llarg dels anys 80 (1989:109-121). T. PUIG ofereix també una breu història de l'ASC a Catalunya (1988: 105-106).

8. En aquests moments, la bibliografia sobre el tema Sòcio-cultural està creixent. Estant sorgint diferents col·leccions que tracten exclusivament aquesta metodologia d'intervenció. Alguns exemples en són l'Editorial Pleniluni, dirigida per l'Escola de l'Esplai de Barcelona amb la Col·lecció Animació Sòcio-cultural. J. M. Quintana dirigeix també una col·lecció sobre Animació Sòcio-cultural a l'editorial Narcea. El Ministerio de Cultura també té una col·lecció d'obres d'ASC. L'editorial Humanitas té la col·lecció "Desarrollo Social"... Pel que fa a definicions sobre el terme, E. ANDER-EGG té una bona recopilació d'aquestes (1984: 127-131). Si ens interessen definicions més recents i properes a la nostra realitat, poden trobar una altra síntesi en (VICHE; 1989: 177-178).

La relació entre l'animació socio-cultural i l'educació en el lleure pot quedar reflectida a partir de 4 grans grups:

a) Identificació de l'ASC amb l'educació en el lleure

Els autors partidaris d'aquesta identificació entenen que el camp d'intervenció de l'ASC és el temps lliure en exclusiva i posteriorment declaren que la tasca de l'animació respecte al temps lliure és la promoció d'activitats.⁹

b) L'ASC com un sector de l'educació en el lleure

En aquest cas s'entén que l'educació en el lleure ocupa un camp ampli d'intervencions, de les quals, sols un grup d'aquestes constituïrien l'ASC.¹⁰ De manera que l'ASC queda compresa dins l'Educació en el Lleure.

c) L'educació en el lleure com un sector de l'ASC

S'entén que l'educació en el lleure es pot incloure dins les manifestacions i intervencions que realitza l'ASC i que aquesta darrera conté i sobrepassa aquestes projectant-se en altres esferes més àmplies.¹¹

d) L'educació en el lleure i l'ASC com dos conjunts diferenciats i amb intersecció.

Els que defensen aquesta postura declaren que són dos conceptes diferents, malgrat hi ha una important zona de coincidència de plantejaments i objectius.¹²

Mancaria per completar totes les possibilitats de relació entre els dos conceptes d'ASC i Educació en el Lleure, un cinquè grup que defensaria la manca de relació entre els dos termes com dues intervencions totalment diferenciades i excloents. Aquesta possibilitat no l'hem contemplada donat que tothom coincideix en afirmar una clara relació entre els dos termes.

L'ASC com a metodologia d'intervenció empra sempre components educatius, ara bé, no sempre intervé en el temps lliure, sinó que també hi ha intervencions fora d'aquest marc temporal. Els camps d'intervenció són en el cas de l'ASC més amplis i nombrosos.

La major part dels projectes d'Educació en el Temps Lliure cauen dins el món de l'ASC. Ara bé, algunes de les intervencions que es realitzen o es poden realitzar dins el camp conceptual de l'Educació en el Lleure —en sentit ampli, i més concretament

9. Aquesta postura pot estar representada per E. ANDER-EGG. En diferents manifestacions ha declarat aquesta concepció. Podem interpretar-la en (1984: 95-102) o bé al llarg de l'article (1989: 131-153), per citar-ne alguns.

10. Com a defensor d'aquesta concepció es pot citar F. PEDRÓ (1984: 118), el qual exposa que l'animació no és més que una educació en el temps lliure pels adults.

11. Citant a C. ARMENGOL com a partidari d'aquesta concepció (1988: 38): "l'animació Sòcio-cultural pot ser un marc nou des d'on rellegir l'educació en el temps lliure i dotar-la d'una continuïtat en el sentit d'anar més enllà del temps lliure i més enllà d'una intervenció limitada a nens i adolescents". En el fons, la idea que es presenta és que l'ASC és un projecte més ampli que supera el que ha estat l'educació en el lleure.

12. J. Ma. PUIG i J. TRILLA són defensors d'aquesta concepció (1985: 146): "Per tant, malgrat aquestes importants superposicions, l'animació i la pedagogia de l'oci no són exactament el mateix, però són prou coincidents com per fer imprescindible el fet de referir-se a l'animació en un treball sobre la pedagogia de l'oci. De manera gràfica es pot dir que l'animació i la pedagogia de l'oci poden representar-se per dos conjunts diferenciats que tenen una important zona d'intersecció".

les pròpies d'una classificació en el sector formal— no s'han d'ubicar dins l'ASC ja que sinó, acabarem confonent i reduint l'educació a animació.

De la mateixa manera poden existir algunes intervencions i projectes d'ASC que tot i presentar components educatius —hem declarat que sempre hi són presents— seria pretencions emmarcar-los específicament i en primer terme com d'educació en el lleure.

4.2. *L'Esplai*

L'Esplai és, abans de tot, un concepte arrelat a la realitat històrica catalana de l'educació en el lleure. El cert és que l'Esplai ha estat un moviment característic de la realitat catalana, almenys durant els últims anys del franquisme i els primers de la democratzació. La majoria de centres i moviments que s'han aplegat sota aquest nom, han estat vinculats a l'Església. Durant el franquisme no existia la possibilitat de l'associacionisme actual i l'església va jugar un paper protector en molts casos, de manera que encara actualment podem trobar molts d'aquests grups d'educació acollits en parròquies i moviments confessionals.

Des del naixement del terme fins als nostres dies, l'Esplai ha passat per diferents interpretacions lligades a ideologies o plantejaments concrets, de manera que actualment pot acollir diferents significats. Hi ha qui emprà aquest mot per anomenar les activitats que omplen el temps lliure infantil o juvenil, d'altres que atorguen a aquest terme una connotació més propera a una manera de viure i comportar-se en el temps de lleure i, fins i tot, hi ha qui identifica el mateix mot amb un determinat equipament infantil o juvenil on passar les estones d'esbarjo.

L'esplai com a concepció i moviment ha jugat un important paper en el nostre país. Des d'oferir una visió renovada del concepte d'educació, fins a formar una part dels quadres que intervindran activament en el teixit associatiu anti-feixista i democràtic.

La realitat però, ha canviat. L'esplai ha deixat de ser l'oferta de temps lliure que era. S'ha convertit malauradament sovint en un taller de tècniques escolars oblidant el sentit de lleure participatiu. Han aparegut nous projectes, nous agents d'intervenció sòcio-educativa. Això ha provocat una pèrdua de protagonisme per part d'aquest concepte, però al mateix temps

“la configuració d'un discurs molt més ampli i més ric que deixa a vegades a l'esplai com en un 'impasse' històric d'arrelament en un passat aparentment poc important.” (Sancovsky; 1986:42-43).

En l'actualitat el terme “esplai” s'empra bàsicament en les intervencions en el lleure d'infants. Algunes de les eines pedagògiques que s'apunten com a configuradores d'aquestes intervencions són (VV.AA; 1986:19):

- El protagonisme del nen en un espai en què escull el seu grau de participació i el nivell de relació.
- El treball que es realitza especialment en el camp de les actituds i valors.
- La poca densitat de continguts instructius.
- El temps lliure com a espai temporal i amb una opció per l'educació integral.
- La intervenció educativa del temps lliure. Hi ha un ordenament del lleure, una utilització racional d'allò lúdic.
- Fonament de la intervenció en el grup reduït i estable.
- L'aprenentatge a través del model relacional d'una relació adaptativa i integradora amb el medi.

L'Esplai des d'aquests paràmetres equival a una mena de "animació sòcio-cultural pels infants".

Una concepció d'Esplai en sentit obert pot arribar a abastar gran part de la zona d'intersecció entre l'educació en el lleure i l'ASC. Si l'entendem en sentit estricte, cal acotar el terme d'estudi a les intervencions educatives en el lleure dels infants i encara, dins d'aquestes, les que posseeixen una metodologia concreta (grup estable de nens, plantejaments educatius explicitats, programació d'activitats...; d'alguna manera les intervencions pròpies de la *Pedagogia del Projecte*).

L'Esplai com a moviment d'identitat d'una situació i una època concreta ha perdut sentit. Es pot seguir parlant d'esplai en les situacions que hem especificat, però el cert és que aquest concepte ja està inclòs dins el món de l'educació en el lleure i l'ASC. Aquesta inclusió no s'ha d'entendre com una absorció negativa que provoca la desaparició de la intervenció específica i concreta, sinó com una simple ubicació conceptual que ajuda a entendre i justifica la necessitat i finalitats de la mateixa intervenció.

4.3. L'educació extra-escolar

L'educació extra-escolar adquireix sentit en el moment en què l'escola activa porta a terme programes d'activitats extra-escolars. Els principis de l'Escola Nova i l'educació sense parets fan que molts mestres realitzin activitats més enllà de l'estricta marc escolar.

Actualment algunes d'aquestes activitats s'han institucionalitzat. Trobem així les Granjes Escoles, els Centres de Vacances, els Centres Mediambientals, els Camps d'Aprenentatge, etc.

De totes maneres, el mot "extra-escolar" no sembla del tot apropiat pel sentit que té realment. Potser seria més escaient parlar de "extra-curricular" donat que segueix essent la mateixa escola l'organitzadora d'aquestes activitats.

Les característiques específiques d'aquest tipus d'intervencions han estat explicades per Viché (1989:129) de la següent manera:

- L'Educació ambiental.
- La interrelació de l'escola amb la comunitat.
- La vivència del cycle festiu anual.
- La recuperació de festes, costums i tradicions.
- El coneixement històric i cultural de l'entorn.
- La col·laboració de mestres i animadors.
- La ruptura de les coordenades escolars: temps i espai.
- L'educació per la participació i la vida en comunitat.

Aquesta caracterització s'apropa molt a la concepció d'educació en el lleure que hem presentat. La coincidència dependrà del grau d'obligatorietat i marge de llibertat amb què es realitzin les activitats.¹³

Hi ha la possibilitat que les activitats d'educació "extra-escolar", siguin totalment deslligades del programa escolar, i que alhora el subjecte esculli lliurement la seva participació -les escoles realitzen sortides de més d'un dia en cases de colònies on l'objectiu principal és la relació entre els nens-. Podrem en alguns d'aquests casos

13. Aquestes activitats al realitzar-se moltes vegades dins l'horari i el període escolar, són pels alumnes vistes o viscudes com a temps de treball i per tant l'actitud o predisposició pot ser diferent a la pròpia del temps lliure. D'altra banda, la interpretació de la família és també molt distant a una concepció de temps lliure quan l'escola hi intervé.

parlar d'educació en el lleure, i constatar que moltes de les metodologies emprades són pròpies del que s'anomena ASC.

En aquest cas s'interrelacionen els conceptes d'educació extra-escolar amb el concepte d'esplai a partir d'una zona d'intersecció. Des del sentit estricte de cada mot, penso que l'educació "extra-escolar" i l'esplai són excloents. La simple figura del mestre davant de situacions diferents a les escolars, però organitzades des de la institució escolar proporciona connotacions diferents a les que cerca l'esplai a partir de la figura del monitor.

D'altra banda, des d'un punt de vista més ampli, hem de dir que es poden crear situacions frontereres idèntiques. Tal és el cas d'activitats fetes des de l'escola, però fora de l'horari escolar (en el temps lliure), i amb objectius també fora del currículum estrictament escolar (un exemple poden ser algunes de les colònies escolars). En aquesta situació ens trobaríem en una situació d'esplai, encara que impulsada des de l'escola.¹⁴

4.4. L'Associacionisme Infantil i Juvenil

Una distinció interessant a fer és la que diferencia entre *Associacionisme Juvenil* i *Associacionisme Educatiu*. La confusió pot venir donada tal com apunta N. Castanyer pel fet que quan es parla de política juvenil es té més en compte els joves de 8-14 anys que no els de 15-25 (1983:140). D'aquí que es confonen sovint els dos termes. Caldria doncs, diferenciar que l'associacionisme juvenil és més ampli que l'educatiu, el qual respon bàsicament a les associacions amb finalitat fonamentalment educativa i formativa adreçades preferentment a infants i joves normalment fins als 15 anys.

Cal també referenciar la reflexió que distingeix l'Associacionisme formal del no formal (Casanovas; 1991) donant a la primera catalogació les connotacions pròpies de les associacions reconegudes oficialment a través de censos i subvencions i guardant per la segona les connotacions pròpies de grups no reconeguts oficialment, estables o inestables, i que també agrupen joves amb interessos diversos i que en determinades ocasions superen en percentatge els grups formals.¹⁵

Les associacions infantils i juvenils de Catalunya¹⁶ cobreixen diferents àmbits:

- L'àmbit de l'esplai i l'escoltisme.
- Els moviments juvenils especialitzats de l'església (JOC, JOBAC, MUEC...)
- Els centres cívics i entitats culturals.
- Les entitats i clubs esportius.
- Els moviments juvenils polítics.
- Els moviments alternatius o marginals.
- Els consells de joventut.

14. La relació entre l'Esplai i l'Escola ha estat en els darrers anys un dels temes que més s'ha tractat en els debats que des dels Moviments d'Esplai i Educació en el Lleure s'han donat. Com a exemple, les *Jornades d'Esplai i Escola* organitzades a Barcelona l'any 1989. De fet, el debat s'ha intensificat darrerament amb la crisi de plantejament que pateixen molts moviments d'esplai i pel fet que l'escola -sortosament- ha anat incorporant bona part de les activitats i metodologies que abans eren només pròpies de l'esplai o l'educació en el lleure.

15. Es presenta la dada de més del 60% dels grups, com a grups no formals que actuen en diferents districtes a Barcelona ciutat. Això fa que es qüestionin algunes de les reflexions sobre la crisi de l'associacionisme juvenil així com també algunes de les polítiques de promoció i suport als mateixos moviments de joves.

16. Per una acurada cronologia, així com una detallada relació de les associacions infantils i juvenils formals pròpies de la història catalana remetem a l'obra de G. SAMPER i TRIEDU (1987).

L'índex de participació en aquests àmbits es considera insuficient, sobretot des de l'administració autonòmica, la qual ha endegat diferents projectes per fomentar l'associacionisme infantil i juvenil. En el nostre país encara es mantenen uns índex de participació i associacionisme molt elevats respecte la resta de l'Estat, malgrat haver passat èpoques millors. Probablement aquest fet s'ha vist agreujat per l'atur juvenil i el consum, la manca de recursos econòmics, la deficient informació i formació cap a aquestes possibilitats i, sobretot, per la manca d'una vertadera política juvenil per part de l'administració. En definitiva, la manca d'adaptació a la societat actual.

"Avui, les estructures socio-econòmiques i culturals que van fer aparèixer, amb tanta força, l'associacionisme i el voluntariat aquí al nostre país, han canviat. La gent, i sobretot la gent jove, no necessiten associacions per fer cultura ni, molt menys, per relacionar-se i mostrar el seu estatus personal. Els temps són totalment uns altres i les associacions amb glòria la perden per manca d'adaptació a la modernitat. La comercialització de l'oci i la cultura les ha desintegrat mentre elles es pensaven que eren per sempre". (Puig; 1985:60).

Si relacionem l'Associacionisme Infantil i Juvenil amb els conceptes anteriorment estudiats s'hauria de considerar una situació que prengués part en totes les situacions possibles; és a dir, presència en Educació en el Lleure, l'Educació Extraescolar, l'Esplai, l'ASC, el creuament de cada una d'aquestes possibilitats i, alhora, fora de totes elles. La realitat és que l'Associacionisme Infantil i Juvenil pren tantes modalitats que sempre ha estat difícil de catalogar (Monera; 1986:84) d'aquí que es proposin catalogacions com les següents: "Educació extra-escolar" per part de UNESCO, el Consell d'Europa, Itàlia, Luxemburg, Alemanya, Espanya...; "Educació Popular" en el cas de França; "Further Education" per part d'Anglaterra; "Recreació" per Estat Units i altres països Hispano-Americans.

5. PER ACABAR

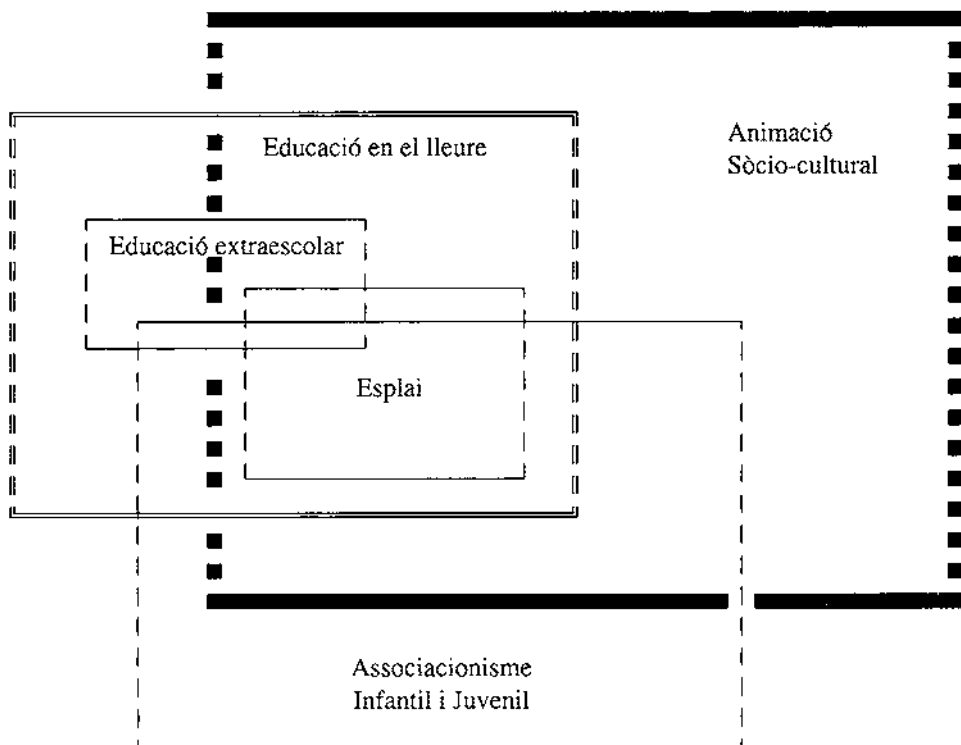
Amb el propòsit de sistematitzar gràficament els punts tractats presentem el següent quadre en el que s'intenten mostrar les relacions que els conceptes treballats mantenen amb l'educació en el temps lliure.

Pensem que aquesta aproximació a les diferents connotacions que l'educació en el lleure pot tenir, ha d'ajudar a entreveure i entendre la pluralitat d'intervencions educatives que en aquest sentit es poden portar a la pràctica. Hem constatat que les intervencions poden ser moltes i molt variades. Amb finalitats diferenciades o no. En definitiva, s'evidencia un sector ric en intervencions educatives que cal treballar, sistematitzar i definir professionalment.

En el nostre país la reflexió sobre aquest sector educatiu s'ha vist protagonitzada durant molts anys pel voluntariat. La primera escola d'educadors en el temps lliure neix el 1960 a Barcelona. Serà a partir d'aquesta i fins el 1981 una primera etapa de reflexió i sistematització d'intervencions educatives en aquesta línia. El 1981 amb la primera normativa de la Generalitat s'inicia una segona etapa caracteritzada per la normativització i normalització de l'educació en el temps lliure legislant-se respecte les escoles de formació en el temps lliure i les figures del monitor i del director en activitats infantils i juvenils en el temps lliure. Aquest panorama es veu ampliat el 1987 amb l'aparició d'un tercer nivell de formació en algunes escoles d'educadors en el temps lliure. Es tracta del nivell de Pedagogia del Lleure i Animació socio-cultural.

A partir del 1992 hem entrat en una tercera etapa, caracteritzada per l'entrada d'aquesta reflexió educativa en la universitat a través de la nova Diplomatura en Educació Social. Aquesta formació prepararà professionals especialitzats majoritària-

ment en les intervencions educatives fora del món escolar. Per tant, hi ha la possibilitat que la reflexió sobre l'educació en el temps lliure experimenti un avenç qualitatiu important.

En aquest sentit, alguns dels temes que poden ser treballats des del món universitari a partir de matèries optatives, assignatures quadrimestrals o seminaris poden fer referència als aspectes teòrics de la pedagogia del lleure, d'evolució de l'educació en el lleure i la seva configuració com àmbit educatiu, a la metodologia d'intervenció en el temps lliure, a la intervenció educativa en el temps lliure en la tercera edat, etc. En definitiva hi ha un interessant sector educatiu per treballar reflexionar i investigar. Aspectes com ara l'avaluació d'activitats d'educació en el temps lliure, l'organització i direcció de centres d'aquesta mena, l'elaboració de projectes educatius en el temps lliure o les polítiques educatives amb incidència en temes de jovent o lleure esperen un treball i aprofundiment donat que les noves necessitats socials demanen cada dia professionals en aquests temes.

Cal ser conscients que encara manca molt per estudiar en aquesta línia. En la mesura que unifiquem el llenguatge i aprofundim els conceptes serà més fàcil fer una tasca completa i acurada. Ben segur que les perspectives canviaran i es desenvoluparan evidenciant les possibilitats educatives en el temps lliure.

Setembre 1992

BIBLIOGRAFIA

- AGUILAR, Ma. J. (1989): "Principales problemas que confronta la animación sociocultural a fines de los 80" *Intervención transformadora en una sociedad en crisis*. Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco, Vitòria.
- ANDER-EGG, E. (1984): *Metodología y práctica de la animación sociocultural*. Humanitas, Buenos Aires.
- ANDER-EGG, E. (1989): "La dimensión liberadora de la animación sociocultural" en *Intervención transformadora en una sociedad en crisis*. Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco, Vitòria.
- ARMENGOL, C. (1988): "Hacia un proyecto de animación sociocultural". *Documentación Social. Revista de Estudios Sociales y de Sociología Aplicada*. Cáritas Española, Madrid, gener-març.
- CALVO, M. C. (1984): "Educación informal y procesos educativos informales". *Perspectivas pedagógicas. Revista de Educación Comparada*. Vol. XIV, n.º 53-54, Barcelona.
- CASANOVAS, J. (1992): "Aproximació al concepte d'associacionisme juvenil". *El temps lliure dels adolescents i dels joves*. D. G. J., Barcelona.
- CASTANYER, N. (1983): "Associacionisme juvenil i temps lliure" en *La joventut en la Catalunya dels 80*. Diputació de Barcelona, Barcelona.
- COLOMER, J. (1990): "Intervenció educativa en el lleure infantil". *I Congrés Internacional de Ciutats Educadores*. Ajuntament de Barcelona.
- COMBBS, P. H. (1968). *The World Crisis Educational*. New York, Oxford University Press.
- FRANCH, J. (1985): *El lleure com a projecte*. D. G. J., Barcelona.
- GALLEGO GAGO, U. Ma. (1987): *El tiempo libre en el Sistema Educativo de Don Bosco*. Tesi de Doctorat en Ciències de l'Educació. Dirigida per IBANEZ-MARTIN, J. A.; Universitat Complutense, Madrid.
- GOMEZ, C. (1988): "La animación sociocultural. Conceptos fundamentales". *Documentación Social. Revista de Estudios Sociales y de Sociología Aplicada*. Cáritas Española, Madrid, gener-març.
- LA BELLE, J. T. (1982): "Formal, Nonformal and Informal Education: A holistic perspective on lifelong learning" *International Review of Education*. Núm. 28.
- MIRANDA, M. (1975): "Objetivos y valores de la educación en el tiempo libre" en *Cuadernos de Pedagogía*. Núm. 78, Juliol-Agost.
- PEDRO, F. (1984): *Ocio y tiempo libre ¿Para qué?* Humanitas, Barcelona.
- PUIG, J. Ma.-TRILLA, J. (1985): *Pedagogia de l'oci*. Ceac, Barcelona.
- PUIG, T. (1985): *Animació sociocultural i joventut urbana. La intervenció sociocultural en les subcultures dels joves*. Generalitat de Catalunya D.G.J., Barcelona.
- PUIG, T. (1988): "Històries de l'animació sociocultural a Catalunya" *Educació 13. Revista del Departament de Pedagogia i Didàctica*. Servei de Publicacions de la U.A.B., Bellaterra.
- SAMPER I TRIEDU, G. (1987): *La joventut fa Catalunya. 1800-1985. Aproximació a la història de les associacions de joves*. Generalitat de Catalunya D.G.J., Barcelona.
- SANCHEZ, A. (1989): "Una direcció de la intervenció socioeducativa: La creació de models de referència para la joventut" en *Educadores*. Vol. XXXI, any XXI, n.º 152, oct. dic.
- SANCOVSKY, H. (1986): "Notes introductòries per a una anàlisi de la realitat actual

- del lleure, en el marc de la nova situació del temps lliure infantil” en *Jornades sobre l'Educació del Lleure infantil i juvenil*, Vilanova i la Geltrú, maig.
- TRIGO, E. (1992): “Estrategias de futuro para un ocio creativo”. *Comunicació presentada al VIII Congreso Ocio y Nueva Ciudadanía*, Bilbao.
- TRILLA, J. (1986): *La educación informal*. P.P.U., Barcelona.
- VV.AA. (1986): *El lloc de l'esplai en un futur pròxim: opció social*. Palma de Mallorca, desembre.
- VICHE, (1989): *Intervenció socio-cultural*. Grup Dissabte, Federació Valenciana d'Animació i Cultura Popular, València.